

April 2010

Voorzieningen Visueel gehandicapten in de openbare ruimte

Colofon

Gemeente Arnhem

Jos van der Weide (Stadsontwikkeling – Verkeer)

Luuk Tepe (Stadsbeheer – Stadsbouwmeester openbare ruimte)

Erwin Bongers (SI – Ontwerper)

Marlies Hallingse (Stadsbeheer – Opsteller notitie)

Harrie van Winsen (Stadsbeheer – Beheer binnenstad)

Jan Brouwer (Maatschappelijke Ontwikkeling – Voorzitter OTO)

Marc van Donzel (SI – Verkeer (rateltickers))

Arnhem Platform Chronisch zieken en Gehandicapten (APCG)

Carola Rothuizen (Beleidsmedewerker)

Pieter den Duijf (Lid)

Jouke Pieters (Lid)

Marleen Dijksterhuis (vormgeving notitie)

Projectbureau Toegankelijkheid (PBT)

Robbert de Kloe (Adviseur)

Viziris

Roel van Houten (Beleidsmedewerker)

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Probleemstelling.....	3
Voorstel	4
1. Algemene richtlijnen	5
Extra voorzieningen.....	5
2. Concreet aan te pakken knelpunten	7
Willemsplein.....	7
Velperplein	7
Kerkplein.....	8
Nieuwe stationsingang	9
Samenvatting.....	9
3. Aanbevelingen gericht op de inbedding tijdens de uitvoering van de concrete knelpunten	10
4. Aanbevelingen voor de interne inbedding.....	11
Onderbouwing.....	12
Toegankelijkheid visueelgehandicapten	12
Beeldkwaliteit.....	12
Conclusie	12
Te besluiten	13
Bijlage 1 Literatuurlijst.....	14
Bijlage 2 Achtergrondinformatie	15

Inleiding

Voor de openbare ruimte geldt dat deze functioneel (o.a. toegankelijk), duurzaam en mooi (beeldkwaliteit) moet zijn. Vaak gaan deze voorwaarden goed samen maar ze kunnen in sommige gevallen ook tegenstrijdig zijn met elkaar. Deze notitie is bedoeld om duidelijkheid te scheppen over de aanpak omtrent voorzieningen voor visueel gehandicapten in de openbare ruimte van Arnhem.

Probleemstelling

In de stad liggen een aantal knelpunten met betrekking tot de toegankelijkheid voor visueelgehandicapten. Bij het oplossen van deze knelpunten geeft Arnhem hier nu haar eigen invulling aan (CROW richtlijnen ASVV Verkeerskundig standaard werk zie gele bundel) op een manier die niet altijd is uitgevoerd conform de landelijke richtlijnen van Viziris (een netwerkorganisatie van mensen met een visuele beperking). Er wordt nu te vaak adhoc invulling gegeven aan voorzieningen. Dit leidt er toe dat de voorziening niet altijd voldoende functioneel is of niet voldoet aan de beeldkwaliteit.

In 2007 heeft het Comité Witte Stok Arnhem 2007 een petitie ingediend omdat een aantal punten in de stad niet goed toegankelijk zijn voor visueelgehandicapten (hierbij kun je denken aan: onderbroken gids,- en geleidelijnen, geleidelijnen die niet volgens de norm zijn aangelegd, niet goed werkende ratels, obstakels op de gids,- en geleidelijnen, etc.). Er is een politieke schouw geweest waarin wethouders hebben gezien en erkend dat er een aantal knelpunten in de stad liggen die een oplossing behoeven. Anno 2009 is een aantal grote knelpunten (die door het Comité Witte Stok zijn aangedragen) nog steeds niet afdoende opgelost of is er nog steeds geen duidelijkheid over wat er mee gaat gebeuren.

Met het APCG (Arnhems Platform Chronisch zieken en Gehandicapten) is vervolgens afgesproken een korte notitie te maken waarin beschreven wordt hoe deze achterstallige knelpunten aangepakt gaan worden en hoe er in de toekomst met de aanleg van voorzieningen voor visueelgehandicapten omgegaan moet worden.

Voorstel

In deze notitie worden voorstellen gedaan op verschillende niveaus:

1. Algemene richtlijnen bedoeld voor de hele stad;
2. oplossingen voor een aantal concrete knelpunten;
3. aanbevelingen gericht op de inbedding tijdens de uitvoering van de concrete knelpunten;
4. aanbevelingen voor de interne inbedding.

1. Algemene richtlijnen

Voorgesteld wordt om in eerste instantie uit te gaan van de landelijke richtlijn "Bestemming bereikt", deze is door Viziris opgesteld. Samengevat houdt deze richtlijn in dat: Gebruik van 'officiële' geleidelijnen is voorbehouden aan looproutes die publieke voorzieningen bereikbaar moeten maken voor een zo groot mogelijk publiek. Dergelijke looproutes vormen verbindingroutes tussen OV-halteplaatsen en genoemde publieke voorzieningen. Voor andere bestemmingen worden eenvoudiger oplossingen gezocht. Dit houdt in dat er niet standaard extra voorzieningen worden aangelegd. De basis wordt dan "in principe niet", echter soms wel. Per situatie moet dat wat aangelegd wordt goed zijn, anders kun je beter geen voorzieningen treffen (goed of niet). Gebruik logica per situatie: waar wil je iemand heen geleiden? Een geleidelijn moet voldoen aan de richtlijnen van Viziris. Een natuurlijke gidslijn niet.

Extra voorzieningen

Altijd bij:

- ◆ Stations vanaf alle perrons, via relevante zaken (kaartjes, informatie, etc) tot aan uitgang station en vandaar naar trams/bussen, taxi's en dichtstbijzijnde gidslijnen naar de stad.
- ◆ Bushaltes vanaf de halte tot aan bestaande trottoirs cq. dichtstbijzijnde gidslijn.

Soms bij:

Locaties met veel bezoekers met visuele beperking:

- ◆ B.v. ziekenhuizen, ooginstituten (Visio, Barthimeus, e.d.) alleen als de aanwezige gidslijnen onvoldoende of gevaarlijk zijn.
- ◆ Hoofdwandelroutes door de stad ook als de aanwezige gidslijnen onvoldoende of gevaarlijk zijn.
- ◆ Voor Arnhem spreken we af om zéér spaarzaam één hoofdroute (rondweg) om de binnenstad te kiezen, die aantakt op de voorzieningen die voor iedereen bereikbaar moeten zijn en een route van de binnenstad naar de omliggende wijken biedt.

Niet bij:

De voorzieningen die buiten dit noodzakelijke netwerk liggen (bv 30 km zones en parken) hoeven niet te worden voorzien van speciale voorzieningen. Kijk hier of de voorzieningen die er nu wel liggen goed zijn. Deze kan je laten liggen. Daar waar ze niet goed zijn en dus gevaarlijk kunnen zijn voor de gebruiker, kun je de voorzieningen beter weg halen. Onder het motto: "doe het goed of niet". Anders ga je verwachtingen scheppen en breng je mensen eerder in gevaar dan dat je ze helpt.

Bij “grijs gebied”:

Voor onduidelijke situaties “grijs gebied” hanteren we de volgende drie criteria. Alleen als ze aan alle drie de criteria voldoen, moeten er voorzieningen komen.

- ◆ De plaats moet veel worden gebruikt door visueelgehandicapten.
- ◆ De plaats moet geschikt zijn voor de te plaatsen voorzieningen.
- ◆ Zonder voorzieningen is het nu een gevaarlijke situatie.

2. Concreet aan te pakken knelpunten

Enkele knelpunten behoeven een concrete oplossing, te weten Willemsplein, Velperplein, Kerkplein en het nieuwe treinstation.

Willemsplein

Probleemschets: zeer drukke overgang vanuit treinstation: kleurnuanciering niet geschikt voor slechtziende en verschillende rateltickers, je moet fietspad over (deze heeft geen verkeerslicht).

Voorgestelde oplossing:

Een goede geleidelijn met goede rateltickers van Jansstraat naar NS station

- ◆ Het is goed om hier met 2 verschillende rateltickers te gaan werken die 2 verschillende geluiden produceren.
- ◆ Rekening houden met omwonenden, je hebt elektronische rateltickers die harder tikken als het druk is en zachter als het rustig is op straat. (Arnhem gaat de komende jaren alle verkeerslichten vervangen).
- ◆ Geleidelijn in een zo logisch mogelijke lijn aanleggen.
- ◆ Op de meest gevaarlijke punten werken met hogere retentiewaarde van waarschuwingstegels met bv klankstenen, metalen tegels (deze zijn beter te voelen of horen dan gewone waarschuwingstegels).
- ◆ Voor de kleur van de geleidelijn kunnen we het beste aansluiten op de toekomstplannen van Arnhem centraal station, hierbij de richtlijnen van de Stichting Viziris in achtnemend.

Financiën:

- ◆ Geraamde kosten voor de bestrating: € 10.000,-
- ◆ Dekking: Het zou meegenomen kunnen worden op de begroting voor groot onderhoud wegen 2011. Dit is een afweging die het MT moet maken omdat groot onderhoud hier in eerste instantie niet voor bedoeld is.
- ◆ Geraamde kosten en dekking rateltickers: De aanpassingen aan de rateltickers Willemsplein (Jansstraat - Oude Stationsstraat) wordt meegenomen in de vervanging van de verkeerslichteninstallatie (door SO). De uitvoering hiervan is gepland ergens in het tweede kwartaal van 2010. De kosten van deze wijziging en uitbreiding van de rateltickers wordt meegenomen in het bestek.

Velperplein

Probleemschets: oversteek niet goed vindbaar door ontbreken van goede geleidelijnen vanaf de natuurlijke gidslijn naar de oversteek, geleidelijn stuurt je niet goed naar de overkant.

- ◆ Plaatsing van de ratel hoog in de palen waardoor de palen op gehoor moeilijk gelokaliseerd kunnen worden. Ratels zijn slecht hoorbaar, niet duidelijk welke ratel bij welke oversteek hoort.
- ◆ Bij oversteek is de waarschuwinglijn niet doorgetrokken over de gehele lengte van het zebrapad.

Voorgestelde oplossing:

Kiezen voor één goede oversteek van bushalte via Muis naar Mediamarkt:

- ◆ Vanuit het busstation wordt de geleidelijn zo doorgetrokken zodat er één goede verbinding gemaakt wordt de stad in tot aan de goot in het midden van de J. van Doornstraat. Er is al extra handhaving voor het parkeren van fietsen. Die stonden niet altijd in de daarvoor bedoelde stalling.
- ◆ Binnen 2 á 3 jaar worden alle Arnhemse bushaltes aangepast aan minder mobiele en ziende mensen.
- ◆ Het terrein bij de Steenstraat gaat in de komende jaren veranderen in een shared space gebied. Bij de planning en uitvoering wordt rekening met de landelijke richtlijnen van Viziris gehouden, het wordt een 30km zone gebied.
- ◆ Op de meest gevaarlijke punten werken met hogere retentiewaarde van waarschuwingstegels met bv klankstenen, metalen tegels
- ◆ Oversteek V&D / muis is niet veilig voor visueelgehandicapten. Liever gewoon verkeerslicht met rateltikker. De afdeling verkeersregelinstallaties is van mening dat deze “tijdelijke” tik-installatie zo snel mogelijk weg moet, maar dan komt direct de vraag of er een voetgangersoversteekplaatsmarkering (zebra) kan worden aangelegd. Dit laatste zal waarschijnlijk veel discussie opleveren.

Financiën:

- ◆ Geraamde kosten bestrating: € 24.000,--
- ◆ Dekking: Er ligt een opdracht van verkeer om dit uit te voeren (vanuit omsingeling doorbroken).
- ◆ Geraamde kosten en dekking rateltickers:
De aanpassingen aan de rateltickers Velperplein (beide oversteeken van en naar de Mediamarkt) worden als volgt aangepakt. Voor de oversteek Mediamarkt wordt gezocht (Op de Intertraffic van 23 tot en met 26 maart) naar rateltickers die verschillende geluiden maken. De kosten van de rateltickers wordt meegenomen in het bestek (uitgevoerd door SO) (onder de voorwaarde dat er een geschikt alternatief bestaat voor de bestaande tickers).

Kerkplein

Probleemschets: het Kerkplein zou volgens de genoemde criteria niet noodzakelijk (geen gevaar) aangepast hoeven worden. Er wordt toch voorgesteld om het wel te doen. Als blinden of slechtzienden van bijvoorbeeld de Bakkerstraat of Weverstraat het Kerkplein opkomen hebben ze weinig houvast om naar de kerk of gemeentehuis te komen. Ze komen dan in een grote onoverzichtelijke grote ruimte. De gevel is niet geschikt als gidslijn, er staan te veel obstakels.

Voorgestelde oplossing:

Vanaf de Weverstraat (route vanuit station) wordt een geleidelijn of gidslijn aangebracht op een afstand van ca. 3 meter vanaf de gevel en parallel aan de gevel. Er wordt rekening gehouden met de stand van de marktkramen (dit komt overeen met de afstand van een stuk terras wat al met een andere steen is aangebracht). Er moet ook rekening gehouden worden met de ringen in de grond

voor de marktkramen. De geleidelijn/gidslijn wordt doorgetrokken tot aan de Beekstraat (Dudoc). Haaks hierop, in het verlengde van de Koningsstraat wordt de geleidelijn/gidslijn doorgetrokken tot aan het gemeentehuis en paleis van Justitie.

Het hekwerk (blijft 10 jaar staan) van de toren van de Eusebiuskerk kan als gidslijn dienen om je weg naar de kerkingang te vinden.

Materiaalkeuze: nader uit te werken in een materiaal dat qua beeldkwaliteit en uitstraling past bij het Kerkplein, bijvoorbeeld ribbeltegel in Belgisch hardsteen. Gezien de locatie moeten er wellicht enige concessies gedaan worden aan de normen t.a.v. kleurcontrast e.d. De keuze wordt nog besproken met de werkgroep.

Financiën:

- ◆ Geraamde kosten: € 29.000,-
- ◆ Dekking: Deze kosten zouden meegenomen kunnen worden in de begroting voor groot onderhoud wegen 2011. Dit is een afweging die het MT moet maken omdat groot onderhoud hier in eerste instantie niet voor bedoeld is.

Nieuwe stationsingang

Dit punt pas definitief aanpakken als het station af is. Het zou goed zijn om dit samen met de NS aan te pakken.

Samenvatting

Knelpunt	Kosten verharding	Dekking verharding	Dekking rateltickers	Uitvoering
Velperplein	€ 24.000	Opdrachtbon verkeer: 4314-3110-87337	Meegenomen in het bestek	2010
Willemsplein	€ 10.000	Groot onderhoud wegen 2011 (of nog in 2010)	Meegenomen in het bestek	2010/2011
Kerkplein	€ 29.000	Groot onderhoud wegen 2011	N.v.t.	2011
Nieuwe station	-	-	-	Als station klaar is

3. Aanbevelingen gericht op de inbedding tijdens de uitvoering van de concrete knelpunten

- ◆ Na vaststelling van deze nota zal voor bovenstaande knelpunten binnen 6 maanden een definitief ontwerp gemaakt worden. Hierbij is het wenselijk om indien nodig het advies van een externe deskundige (Robbert de Kloe - PBT) in te zetten.
- ◆ Het oplossen van deze knelpunten zal uitgewerkt worden op tekening en met de werkgroep besproken worden. Het aanpakken van de drie knelpunten kan beschouwd worden als een leertraject: de opgedane kennis wordt ingezet bij het oplossen van verdere knelpunten en toekomstige ontwerpen in de stad.
- ◆ Voor het Kerkplein zal een proefstukje aangelegd worden om te kijken welk materiaal het meest geschikt is. Daarna wordt besloten of er een geleidelijn of een gidslijn wordt aangebracht.

4. Aanbevelingen voor de interne inbedding

- ◆ Werkgroep OTO (Overleg Toegankelijkheid Openbare ruimte) voortzetten met eventueel een uitbreiding met een persoon van de stadsingenieurs (ontwerpen).
- ◆ In deze notitie hebben we de meest urgente knelpunten besproken. Voor de overige knelpunten uit de petitie van Comité Witte Stok Arnhem 2007 nagaan welke nog actueel zijn en of er knelpunten aan toegevoegd moeten worden. Bij het oplossen van deze knelpunten de kennis die opgedaan is gebruiken en de verschillende disciplines binnen de gemeente en doelgroep raadplegen
- ◆ Er is een meldpunt 0900-1809 voor meldingen van knelpunten op het gebied van de toegankelijkheid van de stad. Hiernaast is het handig om iemand van de gemeente en lid van OTO (bv Jos van der Weide) te benoemen als aanspreekpunt / coördinator toegankelijkheid van de openbare ruimte voor de gemeente.
- ◆ Opzetten van scholing/kennisvergroting van huidige en nieuwe stadsingenieurs en andere collega's van de gemeente die te maken hebben met ontwerp en beheer van de openbare ruimte over de voorzieningen voor gehandicapten in de stad, zodat iedereen op de hoogte is van dit onderwerp. Kosten hiervoor ca. € 5.000,-.

Onderbouwing

Daar waar het voor visueelgehandicapten handig zou zijn om een geleidelijn te hebben, is het voor de beeldkwaliteit niet altijd even wenselijk als er door een mooi en prijzig ontwerp een geleidelijn gelegd wordt. Op dit moment zijn er over deze situaties geen duidelijke afspraken vastgelegd.

In deze notitie worden twee oriëntatie mogelijkheden onderscheiden die op gevoel (tactiele) gebruikt kunnen worden, namelijk: gidslijnen en geleidelijnen. Gidslijnen (natuurlijke gidslijnen) zijn niet specifiek voor blinden en slechtziende aangelegd. Ze zijn van "nature" al aanwezig. Je kunt hierbij denken aan stoepranden, watergoten, gevels van gebouwen etc. Een geleidelijn echter is specifiek aangelegd voor visueelgehandicapten om hun weg in de stad te kunnen vinden. Voor de aanleg hiervan zijn de richtlijnen van Viziris van toepassing.

Toegankelijkheid visueelgehandicapten

In Nederland zijn er ongeveer 625.000 mensen met verminderd gezichtsvermogen. Hiervan hebben er 158.000 een zeer ernstige visuele beperking. Zij zijn blind (kunnen zich niet meer oriënteren op licht en donker) of slechtziend (kunnen zich wel oriënteren op licht en donker maar kunnen niet duidelijk vaststellen wat ze zien). Blinden en slechtzienden zijn afhankelijk van tactiele en auditieve informatie (voelen en horen) om zich te oriënteren in de openbare ruimte. Onverwachte hoogteverschillen, nauwe doorgangen en obstakels vormen voor hen een probleem. Vergroting van de toegankelijkheid van de openbare ruimte is van groot belang voor het vergroten van zelfstandigheid en veiligheid van alle mensen. Goed bereikbare en toegankelijke winkels, gezondheidsvoorzieningen (dokter, tandarts etc.), theater en openbaar vervoer. Om de openbare ruimte goed toegankelijk te laten zijn voor slechtziende en blinden vereist dat extra voorzieningen.

Beeldkwaliteit

De openbare ruimte moet een goede uitstraling hebben met een herkenbaar Arnhems karakter. Zo wil je geen plekken met rommel of plekken die vol staan met hekjes, paaltjes, borden en verschillende soorten bestrating (deze voorwaarden komen ook ten goede voor blinden en slechtziende). Voor een betere leefbaarheid van die openbare ruimte zal er dus voldoende aandacht voor de beeldkwaliteit moeten zijn. De nota typisch Arnhem (2007) geeft werkwijze en hoofdlijnen voor de hele stad en richt zich vooral op de bestaande openbare ruimte. De nota zal in 2010 worden geëvalueerd.

Conclusie

Een letterlijke vertaling van de regels en richtlijnen is geen garantie voor een functionele, laat staan mooie openbare ruimte. Daarnaast zijn er zoveel regels en richtlijnen van toepassing op de openbare ruimte dat je door de bomen het bos niet meer ziet. Om toch tot een goed resultaat te komen is creativiteit, gezond verstand en durf nodig. Voor de aanleg van geleidelijnen is met name de contrastwerking (kleurverschil en reliëf) essentieel. Het materiaal dat gebruikt wordt kan hierin variëren.

Te besluiten

- ◆ Hanteren van de richtlijnen van Viziris bij het inrichten van de openbare ruimte;
- ◆ oplossen van drie knelpunten in 2010 en 2011 zoals voorgesteld in deze nota;
- ◆ instemmen met de aanbevelingen;
- ◆ instemmen met de dekking van Willemsplein en Kerkplein vanuit groot onderhoud van 2011;
- ◆ stadsingenieur de opdracht te geven voor het uitvoeren van acties en aanbevelingen uit de notitie.

Bijlage 1 Literatuurlijst

Op dit moment zijn de volgende Algemene richtlijnen voor deze situatie van toepassing:

Toegankelijkheid visueel gehandicapten:

- ◆ Startnotitie gemeentelijk integraal gehandicaptenbeleid gemeente Arnhem 2004
- ◆ Handboek voor Toegankelijkheid, 6e druk 2008 richtlijn geleidelijnen december 2009, PBT/Stichting Viziris
- ◆ ASVV van CROW (handboek openbare ruimte)
- ◆ Geleidelijnen OV maart 2009 van Stichting Viziris
- ◆ Diverse CROW publicaties 177, 201, 219 a t/m g, enz.

Algemeen gehandicapten beleid Arnhem:

- ◆ Startnotitie integraal gehandicaptenbeleid van Maatschappelijke Ontwikkeling - afdeling zorg - uit 2004 vormt het uitgangspunt en vormt samen een geheel met de nota "Integraal Gehandicaptenbeleid in Arnhem" 2005.
- ◆ Meerjarenbeleidplan Wmo 2008 – 2011

Beeldkwaliteit:

- ◆ Typisch Arnhem 2007

Bijlage 2 Achtergrondinformatie

WMO

Middels de WMO (Wet Maatschappelijke ondersteuning) verplicht een gemeente zich tot het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijke verkeer en van het zelfstandig functioneren van mensen met een beperking. Gemeenten zijn o.a. verplicht voorzieningen te bieden die mensen in staat stellen een huishouden te voeren, zich lokaal te verplaatsen per vervoermiddel en medemensen te ontmoeten. Een goede toegankelijkheid is een basisvoorwaarde om maatschappelijk functioneren voor iedereen mogelijk te maken.

In Arnhem is de nota Meerjarenbeleidplan WMO 2008-2011 opgesteld om invulling te geven aan de WMO. In dit plan ligt het accent op duurzame vernieuwing en het verbeteren van de samenhang op het gebied van welzijn, zorg en wonen. Onze boodschap is dat het in de WMO draait om samenhang, om het verbinden en koppelen van alle betrokken partijen. De gemeente zet al haar energie in op het vinden van nieuwe vormen van samenwerking en dienstverlening. Met dit beleidsplan gaat Arnhem een impuls geven aan die zaken die ze tot de kern van de WMO rekenen:

- ◆ meedoen
- ◆ vraaggericht in samenhang
- ◆ toegankelijke zorg en ondersteuning voor iedereen

Het is en blijft de ambitie van de gemeente om te bewerkstelligen dat iedereen die mee wil doen, ook kán meedoen.

Integrale benadering

Toegankelijkheid is een onderwerp dat zich uitstrekt over meerdere afdelingen binnen de gemeente. Daarom is een integrale benadering van groot belang. Vanuit de afdeling WMO moet samengewerkt worden met onder andere Maatschappelijke Ontwikkeling (Zorg), Stadsontwikkeling (verkeer, stedenbouw en landschap), Stadsbeheer (regie beeldkwaliteit) en SI (onderhoud). Samenwerking kan problemen voorkomen. Want er is niets zo duur als openbare ruimte achteraf toegankelijk maken. Dure oplossingen zijn niet nodig als vooraf goed over toegankelijkheid wordt nagedacht. Toegankelijkheid is daarnaast een onderwerp waar een groot aantal organisaties en partijen zich mee bezighoudt; belangenorganisaties, professionele organisaties en bedrijven. Externe samenwerking is dus ook belangrijk om goede resultaten te bereiken.